

Ο Αλ. Σβώλος και το Πανεπιστήμιο Αθηνών: μια περιπετειώδης σχέση*

του Ακρίτα Καϊδατζή**

I.

«Την δε έδραν του Συνταγματικού Δικαίου, όπως έγραψε από του 1850 ο αρχαιότερος κάτοχος αυτής, ο Ν.Ι. Σαρίπολος, αντιλαμβάνομαι αληθώς ως την “ελευθεροτάτην των εδρών του Πανεπιστημίου”. Διδάσκοντες και διδασκόμενοι εξ αυτής πρέπει να αισθάνονται ζωηρώς ότι το πνεύμα του ελληνικού Συντάγματος είναι κατ’ εξοχήν πνεύμα ελευθερίας»¹.

Αυτά έλεγε ο Αλέξανδρος Σβώλος στις 30 Μαρτίου 1929, στον εναρκτήριο λόγο του ως καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σε άλλο σημείο του λόγου του θα μνημονεύσει το δάσκαλό του, Ν.Ν. Σαρίπολο, για την αρετή του περί «το ανέχεσθαι των αντιβαινόντων παρρησιαστικώς ταις γνώμαις αυτού»². Μιλούσε βεβαίως από προσωπική πείρα. Είχε αξιωθεί το δημόσιο έπαινο και την αναγνώριση του δασκάλου, παρά τα όσα τους χώριζαν επιστημονικά³.

Ο Σβώλος τιμήθηκε από το Πανεπιστήμιο και τη Νομική Σχολή. Υφηγητής της Γενικής Πολιτειολογίας το 1919. Τακτικός καθηγητής στην έδρα του Συνταγματικού Δικαίου το 1929. Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής το ακαδημαϊκό έτος 1934-35. Νεωτεριστής στην επιστήμη του και με διακηρυγμένες σοσιαλιστικές πεποιθήσεις, ο Σβώλος κέρδισε παρόλα αυτά την αποδοχή και την εκτίμηση των συναδέλφων του, όπως και το θαυμασμό των μαθητών του. Πέρα από τη σπάνια κατάρτιση, την επιστημονική αυστηρότητα και συνέπεια, το χάρισμα στη γραφή και το λόγο, ο Σβώλος αγαπούσε το πανεπιστήμιο και τη διδασκαλία. Ένιωθε ουσιαστικά την ιδιότητα του μέλους

* Σχέδιο εισήγησης για το ΙΒ΄ Συνέδριο του Ομίλου ‘Αρ. Μάνεσης’, Αλέξανδρος Σβώλος. *Μεταξύ Συντάγματος και πολιτικής στον αιώνα των άκρων*, Φλώρινα-Μοναστήρι 21-23 Μαΐου 2010.

** Δ.Ν., Δικηγόρος.

¹ Αλ. Σβώλος, «Προβλήματα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας» [1931], σε: *Προβλήματα του έθνους και της δημοκρατίας*, τόμ. Α΄, Στοχαστής, Αθήνα 1972, σ. 75 επ. [138].

² Ο.π.

³ Νεαρός διδάκτορας, ο Σβώλος θα τιμηθεί με το «Ράλλειον Βραβείον» για την πρωτοποριακή μελέτη του «Η αναγκαστική απαλλοτριώσις προς αποκατάστασιν ακτημόνων γεωργών υπό συνταγματικήν και οικονομικήν άποψιν» [1918] (σε: *Νομικαί Μελέται*, τόμ. Β΄, Εκδ. Ι.Ν. Ζαχαροπούλου, Εν Αθήναις 1958, σ. 5 επ.). Εισηγούμενος στη Νομική Σχολή τη βράβευσή του, ο Ν.Ν. Σαρίπολος θα αναγνωρίσει στο μαθητή του «πλούτον γνώσεων, αξιοθαύμαστον ευρύτητα αντιλήψεως του θέματος, πολυσχιδή αυτού εξέτασιν, φιλοσοφικήν δύναμιν, ιστορικήν πολυμάθειαν, αρτίαν χρήσιν της ημεδαπής και ξένης σχετικής φιλολογίας, ύφος κομψόν και σαφές· δεν γνωρίζω τί να εξάρω περισσότερον. Προσθέσατε εις πάντα ταύτα, άτινα αποδεικνύουσιν άρτιον και εμβριθή επιστημονικόν νουν, πνοήν φιλανθρωπίας, ήτις διαπνέει ολόκληρον το λαμπρόν τούτο έργον και ήτις ευρίσκειται εν τη επικεφαλίδι αυτού “αγαπήσης τον πλησίον σου ως σεαυτόν” και μη διστάσητε να βραβεύσητε τον συγγραφέα» (αναφέρεται στο: Γ. Μιχαλογιάννης, *Αλέξανδρος Σβώλος*, Αθήναι 1957, σ. 9, υποσημ. 3).

της πανεπιστημιακής κοινότητας και αντιλαμβανόταν τον εαυτό του ως συνεχιστή μιας παράδοσης που φτάνει μέχρι το Σαρίπολο πατέρα.

Με την παράλληλη δημόσια δράση και τους αγώνες του, ως συνταγματολόγος, ως διανοούμενος, ως δικηγόρος και ενεργός πολίτης, ο Σβώλος υπήρξε διαχρονικά «ενοχλητικός» για τους κρατούντες. Θα απολυθεί τέσσερις φορές από το πανεπιστήμιο, οριστικά το 1946. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι, στα ταραγμένα εκείνα χρόνια των διαδοχικών κινημάτων και των πολιτειακών μεταβολών, πιθανότατα ανέμενε τις διώξεις που υπέστη από την πολιτική εξουσία. Αυτό που ίσως δεν ανέμενε –και πρέπει να τον πίκρανε βαθιά– ήταν ότι, στην πιο δύσκολη στιγμή, τον αποκήρυξε το ίδιο το πανεπιστήμιό του.

Κι αυτό που εμείς σήμερα δυσκολευόμαστε να πιστέψουμε είναι ότι ο μεγαλύτερος ίσως Έλληνας συνταγματολόγος του 20^{ου} αιώνα δεν δίδαξε στο πανεπιστήμιο ως καθηγητής συνολικά περισσότερο από εννιά χρόνια.

II.

Μετά την καταστολή του κινήματος της 1^{ης} Μαρτίου 1935 ο Σβώλος θα απολυθεί από το πανεπιστήμιο με τη Δ΄ Συντακτική Πράξη «περί εκκαθάρισεως» της κυβέρνησης Π. Τσαλδάρη⁴. Αυτή ήταν η πρώτη απόλυσή του.

Η αφορμή για την απόλυση ήταν καταφανέστατα προσχηματική, διότι ο Σβώλος όχι μόνο δεν συνδεόταν με οποιονδήποτε τρόπο με το βενιζελικό κίνημα, αλλά αντιθέτως είχε ασκήσει οξεία κριτική στο Βενιζέλο προκαλώντας μάλιστα τη μήνη του. Το πρόσχημα για την απομάκρυνσή του, θα γράψει ο Ηλίας Τσιριμώκος, «ήταν ηλίθιο, γιατί ο Σβώλος όχι μόνο δεν μπορούσε να ευνοήσει το Κίνημα, αλλά και κάθε άλλο παρά πολύ ομαλές σχέσεις είχε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, γιατί πολλές ενέργειές του τις είχε επικρίνει δημόσια»⁵. Όπως και ο ίδιος ο Σβώλος με πικρία διαπιστώνει στη συγκλονιστική ανοιχτή επιστολή που απηύθυνε ως αποχαιρετισμό προς τους φοιτητές του (η οποία μετά την απομάκρυνσή του από το πανεπιστήμιο θα κυκλοφορήσει σε αυτοτελές φυλλάδιο): «Ως προς εμένα, μάλιστα, η Κυβέρνησις δεν έκαμεν άλλο παρά να πραγματοποιήση παλαιάν απειλήν των αντιπάλων της. Διότι, όπως είναι κοινώς γνωστόν, προ τεσσάρων ήδη ετών αυτός ούτος ο τότε Πρωθυπουργός κ. Βενιζέλος είχε απειλήσει από του βήματος της Γερουσίας ότι θα καταργήσει την έδραν του Συνταγματικού Δικαίου, δια ν' απολυθώ από το Πανεπιστήμιον, ούτως ώστε να μην ενοχλήται το Κράτος από τας επιστημονικάς γνώμας μου, οσάκις δεν θα του ήσαν ευχάριστοι. Και πράγματι, η αλήθεια και η ανεξαρτησία της γνώμης των ακαδημαϊκών επιστημόνων ενοχλούν πάντοτε τους

⁴ Δ΄ Συντακτική Πράξις της 1/1 Απριλίου 1935 «περί εκκαθάρισεως των οργανισμών γενικώς δημοσίου δικαίου».

⁵ Ηλ. Τσιριμώκος, *Αλέξανδρος Σβώλος. Η δική μας αλήθεια*, Αθήνα 1962, σ. 13.

κυβερνώντας. Και δι' αυτό εις τον κολασμόν της ευχαρίστως συναντώνται φίλοι και εχθροί»⁶.

Ο Σβώλος θα επανέλθει στο πανεπιστήμιο στις αρχές του 1936⁷, μετά την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου Β', ο οποίος μάλιστα θα τον παρασημοφορήσει για την προσφορά του στην πατρίδα και την επιστήμη!

Στη θέση του όμως δεν θα παραμείνει παρά λίγους μήνες μόνο. Με την επιβολή της δικτατορίας της 4^η Αυγούστου 1936 θα απολυθεί για δεύτερη φορά. Αυτή τη φορά, η απόλυσή του συνοδεύεται με μακρόχρονη εκτόπιση, διαδοχικά στην Ανάφη, τη Μήλο, τη Νάξο και τελικά τη Χαλκίδα.

Τον Μάιο του 1939 θα ανασταλεί η εκτόπισή του, αλλά στο πανεπιστήμιο θα επανέλθει μόλις το 1941, με την έναρξη της κατοχής.

Τον Απρίλιο του 1944 ο Σβώλος θα ανέβει στη Βίνιανη Ευρυτανίας για να αναλάβει την προεδρία της ΠΕΕΑ, της «κυβέρνησης του βουνού». Σ' αυτή συμμετέχουν άλλοι δύο καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Άγγελος Αγγελόπουλος, της Νομικής Σχολής, και ο Πέτρος Κόκκαλης, της Ιατρικής. Μαζί με τον καθηγητή της Φυσικομαθηματικής Γεώργιο Γεωργαλά, ο οποίος θα εκλεγεί αντιπρόσωπος στο Εθνικό Συμβούλιο των Κορυσμάδων, θα συνδεθούν εφεξής με κοινή μοίρα. Στο Πανεπιστήμιο θα τους ονομάσουν «οι καθηγηταί του βουνού».

Η αντίδραση του Πανεπιστημίου είναι άμεση. Στις 27 Απριλίου 1944, οι τέσσερις θα απολυθούν, με την αιτιολογία ότι «εγκατέλειψαν αυθαιρέτως τις θέσεις τους». Αυτή ήταν η τρίτη απόλυση για το Σβώλο.

Με την απελευθέρωση ο Σβώλος συμμετέχει στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου, ως Υπουργός Οικονομικών, με υφυπουργό τον Άγγ. Αγγελόπουλο, αν και μόνο για ενάμιση μήνα. Θα παραιτηθεί στις 2 Δεκεμβρίου, λίγο πριν ξεσπάσουν τα Δεκεμβριανά. Εντωμεταξύ, με το διάταγμα της 16/27.11.1944 είχε ακυρωθεί η προηγούμενη απόλυση των τεσσάρων.

III.

Το σημείο τομής που σηματοδοτεί και την οριστική διάρρηξη των δεσμών του πανεπιστημίου με το Σβώλο υπήρξαν τα Δεκεμβριανά και ιδίως τα επεισόδια στο Πανεπιστήμιο, όπου καθηγητές και υπάλληλοι κρατήθηκαν όμηροι του ΕΛΑΣ. Ο Σβώλος δεν είχε άμεση εμπλοκή στα Δεκεμβριανά και προβληματιζόταν για τη στάση που έπρεπε να κρατήσει – μια στάση αναμονής για την οποία δέχθηκε πυρά τόσο εκ δεξιών όσο και εξ αριστερών. Πολλοί όμως από τους συναδέλφους του στο Πανεπιστήμιο τον θεωρούν είτε υπαίτιο και καθοδηγητή της εξέγερσης είτε, έστω, ηθικό αυτουργό της.

⁶ Αλ. Σβώλος, «Χαιρετισμός προς τους μαθητάς μου» [1935], σε: *Προβλήματα του έθνους και της δημοκρατίας*, τόμ. Α', Στοχαστής, Αθήνα 1972, σ. 25 επ.

⁷ Με τη Β' Συντακτική Πράξη της 23/23 Ιανουαρίου 1936 «περί αναδιορισμού απολυθέντων υπαλλήλων των Δήμων, Βουλής, Γερουσίας και των Ν.Π.Δ.Δ. [κλπ.] και τροποποίησεως της Α' Συντακτικής Πράξεως της 14.1.1936».

Στο κλίμα αυτό η Γενική Συνέλευση των καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών θα εκδώσει στις 13 Ιανουαρίου 1945 το γνωστό ψήφισμα, όπου ο Σβώλος αποδοκιμάζεται και χαρακτηρίζεται ως «αποστάτης της εθνικής ιδέας» και «ελληνόφωνος»! Το ψήφισμα υπογράφει η συντριπτική πλειονότητα των καθηγητών, περίπου εκατό. Μεταξύ των λίγων που αρνήθηκαν να συνυπογράψουν είναι οι συνάδελφοί του στη Νομική Σχολή Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος, Γεώργιος Μαριδάκης, Ξενοφών Ζολώτας και Αλέξανδρος Λιτζερόπουλος, καθώς και ο καθηγητής της Ιατρικής Βλαδίμηρος Μπένσης.

Όπως πάντως αποδείχθηκε αργότερα, και όπως και ο ίδιος ο Σβώλος αναγνώρισε⁸, κάποιων καθηγητών οι υπογραφές είχαν προστεθεί εν αγνοία τους, ενώ άλλοι είχαν πειστεί για να υπογράψουν.

Ακολουθεί, στις 12 Φεβρουαρίου 1945, η υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας. Το άρθρο 3 της συμφωνίας προβλέπει αμνηστία για τα πολιτικά εγκλήματα. Το άρθρο 7, με τίτλο «Εκκαθάρισις υπαλλήλων», προβλέπει ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι θα κριθούν από ειδικά συμβούλια, όσοι είχαν συμμετάσχει στην εθνική αντίσταση επανέρχονται στις θέσεις τους για να κριθούν κι αυτοί, ενώ «δύνανται» να τεθούν σε διαθεσιμότητα μόνον όσοι «συμμετέσχον ή συνείργησαν εις την εκδήλωσιν των γεγονότων από της 3 Δεκεμβρίου 1944».

Η τύχη των τεσσάρων (Σβώλος, Αγγελόπουλος, Κόκκαλης, Γεωργαλάς) παραμένει ρευστή. Η κυβέρνηση Παπανδρέου, της οποίας άλλωστε οι Σβώλος και Αγγελόπουλος είχαν υπάρξει μέλη, φαίνεται πως προτιμά να μη δοθεί συνέχεια και να επανέλθουν οι τέσσερις στο πανεπιστήμιο. Αυτή τη φορά όμως, ενώ η πολιτική εξουσία εμφανίζεται διστακτική, η πανεπιστημιακή εξουσία, δια της Συγκλήτου, τηρεί σκληρή στάση και απαιτεί την απομάκρυνση των τεσσάρων. Κάπου στο ενδιάμεσο, η Νομική Σχολή προβληματίζεται για τη στάση της και μεταθέτει την ευθύνη στα αρμόδια όργανα του πανεπιστημίου και της πολιτείας.

Η στάση της κυβέρνησης

Το ζήτημα της επανόδου των τεσσάρων στο πανεπιστήμιο θα συζητηθεί, με θετική πρόταση του Υπουργού Παιδείας, στο Υπουργικό Συμβούλιο. Διαβάζουμε στις εφημερίδες της 28.2.1945: «Υπό του κ. Υπουργού της Παιδείας ανακοινώθη ότι κατά την χθεσινήν συνεδρίαν του Υπουργικού Συμβουλίου συνεζητήθη μεταξύ άλλων θεμάτων και το ζήτημα της απομακρύνσεως ή μη εκ του Πανεπιστημίου των καθηγητών κ.κ. Αγγελοπούλου, Γεωργαλά, Κόκκαλη και Σβώλου. Κατά την σχετικήν συζήτησιν εκρίθη ότι, κατόπιν της υπογραφείσης εν Βαρκίτζη συμφωνίας, δεν

⁸ Βλ. τη μαρτυρία του Μιχαλογιάννη, ό.π., σ. 23.

είναι δυνατόν να υπάρξει ζήτημα απομακρύνσεως, εφ' όσον ούτοι δεν θεωρηθούν βαρυνόμενοι με μη αμνηστευόμενες πράξεις»⁹.

Η στάση της Νομικής Σχολής

Στο ίδιο καταρχάς πνεύμα, θεωρώντας δηλαδή ότι μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας δεν υφίσταται οποιαδήποτε κύρωση σε βάρος των Σβώλου και Αγγελόπουλου, η Νομική Σχολή τούς καλεί να αναλάβουν καθήκοντα. Για το διάστημα μάλιστα από τα μέσα Φεβρουαρίου μέχρι τα τέλη Μαρτίου προσκαλούνται ανελλιπώς στις συνεδριάσεις της Σχολής και καταχωρίζονται στα πρακτικά ως απόντες.

Στην πρόσκληση αυτή θα απαντήσει ο Σβώλος με μια κάπως ειρωνική επιστολή του προς τη Σχολή, που δύσκολα κρύβει την πίκρα του: «Με έκπληξίν μου», γράφει, «είδα να καλούμαι εις συνεδρίαν της Σχολής. Δεν είχα μάθει ότι επαναδιωρίσθην μετά την απόλυσίν μου κατ' Απρίλιον παρελθόντος έτους. Εδίστασα όμως αν αρμόζει να προσέλθω. Χωρίς κανέν άλλο συναίσθημα, ενεθυμήθην ότι μόλις πρό μηνός το σύνολο σχεδόν των Καθηγητών του Πανεπιστημίου, εξαιρουμένων ολίγων συναδέλφων που ετίμησαν τον εαυτών των, με κατεδίκασε δια πανηγυρικού ψηφίσματος δια πράξεις τας οποίας δεν είχε την ευσυνειδησία να εξετάση αν έκαμα ή δεν έκαμα... Ψηφίσματα πολλά και με ευκολίαν έχει κατά καιρούς εκδώσει το Πανεπιστήμιον υπέρ προσώπων – και δεν υπήρξαν κατά κοινήν ομολογίαν τα καλύτερα των έργων του– εναντίον όμως προσώπων και μάλιστα λειτουργών του δεν γνωρίζω αν εξέδωσεν. Ίσως διότι άλλοτε, οι νομικοί τουλάχιστον, επέστευαν περισσότερο εις την αρχήν SUUM CUIQUE TRIBUERE. Αξίζει να διδάσκη κανείς και με το παράδειγμά του»¹⁰.

Η επιστολή αυτή, όπως και γενικότερα η στάση της Σχολής απέναντι στο Σβώλο, αποτέλεσε αντικείμενο μακρών και φορτισμένων συζητήσεων σε διαδοχικές συνεδριάσεις της Νομικής. Στη συνεδρίαση της 1^{ης} Μαρτίου, οι Γεώργιος Ράμμος και Αλέξανδρος Τσιριντάνης διαμαρτύρονται για το υβριστικό περιεχόμενο της επιστολής, με την οποία εμμέσως χαρακτηρίζονται ως ασυνείδητοι όσοι υπέγραψαν το ψήφισμα του Ιανουαρίου, και υποβάλουν την πρόταση, η οποία θα γίνει δεκτή, να απαιτήσει η Σχολή από το Σβώλο να ανακαλέσει τα επίμαχα σημεία της επιστολής. Από την άλλη, ο Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος δηλώνει ότι διαφωνεί με το ψήφισμα, το οποίο δεν υπέγραψε, και ότι κατανοεί την αγανάκτηση του Σβώλου, διότι η χωρίς απολογία καταδίκη του αποτελεί παραβίαση της θεμελιώδους αρχής *audiatur et altera pars*. Ενδιαφέρον έχει η αποκάλυψη του Δημητρίου Καλιτσουνάκη ότι η υπογραφή του τέθηκε στο ψήφισμα εν αγνοία του, επειδή όμως πιθανολογεί ότι

⁹ Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών - ΙΑΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, Πρακτικά Συνεδριών, τόμος 14^{ος}, Συνεδρία της 22.3.1945, σ. 30-31, Καταχωρημένη στα πρακτικά επιστολή από 28.2.1945 του Χρ. Πράτσικα προς τη Νομική Σχολή.

¹⁰ ΙΑΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, Πρακτικά Συνεδριών, τόμος 14^{ος}, Συνεδρία της 1.3.1945, σ. 19, Καταχωρημένη στα πρακτικά επιστολή από 24.2.1945 του Αλ. Σβώλου προς τη Νομική Σχολή.

αυτό έγινε από τον αδελφό του, καθηγητή της Φιλοσοφικής, δεν το έκανε θέμα. Δηλώνει ότι δεν συμερίζεται το περιεχόμενο του ψηφίσματος, αλλά επίσης ότι θεωρεί παρόλα αυτά υβριστική τη σχετική φράση της επιστολής, την οποία ο Σβώλος οφείλει να απαλείψει¹¹.

Το θέμα επανήλθε σε επόμενη συνεδρίαση της Σχολής. Η συζήτηση ξεκίνησε με ανάγνωση επιστολής του απόντος Χρήστου Πράτσικα, ο οποίος επικρίνει τη στάση της κυβέρνησης: «Ο κ. επί της Παιδείας Υπουργός», γράφει ο Πράτσικας, «συγγέει δύο πράγματα, τα οποία κατά την αντίληψίν μου όφειλε σαφώς να διακρίνη: α) ότι η αμνηστεία αίρει μόνον το αξιόποινον ωρισμένων πράξεων, δυναμένων να χαρακτηρισθώσιν ως πολιτικά αδικήματα, και β) ότι το ποινικόν τούτο συγχωροχάρτι, το δια της αμνηστείας παρεχόμενον, ουδαμώς έχει την δύναμιν να άρη και τα λοιπάς συνεπειάς της πράξεως ή των πράξεων και δη την διατήρησιν ή μη της ιδιότητος του καθηγητού ή του δημοσίου υπαλλήλου εν γένει. Είναι δε απορίας άξιον πώς ο κ. επί της Παιδείας Υπουργός, ομοφωνούντος –ως φαίνεται εκ των ανωτέρω εις τας εφημερίδας ανακοινώσεών του– και του Υπουργικού Συμβουλίου, φαντάζεται ότι είναι δυνατόν να παρακαθήμεθα ως συνάδελφοι εν τη αυτή Σχολή ή εν τη Γενική Συνελεύσει... πάντες οι λοιποί υπερενεννήκοντα τον αριθμόν Καθηγηταί μετά των ανωτέρω τεσσάρων, επί τω λόγω και μόνον ότι συνέπεσεν μία (ας μη την χαρακτηρίσω εγώ) συμφωνία εν Βαρκίζη, να αμνηστεύση έν εκ των πολλών κατά της χώρας εγκλημάτων, και δη μόνον το της στάσεως, δια το οποίον η διάχυτος κοινή γνώμη και δημοσία κραυγή φέρουν τους ανωτέρω τέσσαρας ού μόνον απλώς ως ηθικούς αυτουργούς, αλλά ως αρχηγούς και οδηγούς... και ού μόνον της στάσεως, της και μοναδικής αμνηστευθείσας, αλλά και των μη αμνηστευθέντων λοιπών αδικημάτων της δηώσεως της Χώρας, εμπρησμού, φόνων, ληστειών, φθορών ξένης ιδιοκτησίας, παρανόμων κατακρατήσεων, βιαίων απαγωγών (ομηρίας), αντιποιήσεων αρχής, συνεννοήσεως με τον εχθρόν προς απόσπασπασιν τμημάτων της χώρας μας και προσάρτησιν αυτών εις ξένην, και δη εχθρικήν επικράτειαν κλπ.». Ο Πράτσικας θα αναφερθεί μάλιστα και στην πειθαρχική δίωξη του Ιωάννη Κακριδή, λέγοντας ότι είναι παράδοξο, να έχει επιβληθεί, λίγα μόλις χρόνια πριν, ποινή δίμηνης παύσης για τη χρήση του μονοτονικού και να μην κινείται πειθαρχική διαδικασία για τα πολύ σοβαρότερα εγκλήματα που καταλογίζει στο Σβώλο. Και συνεχίζει: «Κατά την δια τους τόνους δίκην του κ. Κακριδή, ο κ. Σβώλος διερρύγγυε τα ιμάτιά του, διότι δια της πειθαρχικής διώξεως του συναδέλφου “επιέζετο η ελευθερία της σκέψεως, της επιστημονικής πεποιθήσεως κ.τ.τ.”. Πώς τώρα οι ανωτέρω τέσσαρες, εν οίς ο αυτός κ. Σβώλος, μεθ’ ων καλούμεθα να συμπαρακαθήσωμεν, δεν αισθάνονται εξεγειρόμενην την συνείδησίν των, όχι δι’ απλήν “καταπίεσιν της επιστημονικής πεποιθήσεως ή ελευθερίας γνώμης”, αλλά δι’ εγκλήματα κατ’ αυτού του ανθρωπισμού, πρωτοφανή εις αγριότητα, προβλεπόμενα δε υπό του ποινικού νόμου, στραφέντα και κατά συναδέλφων του και των οποίων η κοινή

¹¹ ΙΑΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, Πρακτικά Συνεδριών, τόμος 14^{ος}, Συνεδρία της 1.3.1945, σ. 19-20.

βοή φέρει ως ηθικούς αυτουργούς, αν μη και αρχηγούς και οδηγούς τους ανωτέρω τέσσαρας;». Και καταλήγει, δηλώνοντας ότι θα απέχει από τις συνεδριάσεις της Νομικής Σχολής και της Γενικής Συνέλευσης των Καθηγητών, έως ότου «καθ' ένα οιονδήποτε τρόπον, είτε δηλαδή δια της πειθαρχικής είτε της διοικητικής είτε της ποινικής οδού, κριθεί ότι δεν υπήρξαν συνάδελφοι μετασχόντες, εγκρίναντες, ευνοήσαντες εγκλήματα»¹².

Η συζήτηση συνεχίστηκε με την πρόταση του Κωνσταντίνου Τσάτσου, να δοθεί η ευκαιρία σε όσους υπέγραψαν το ψήφισμα να αιτιολογήσουν την άποψή τους, προς απάντηση της επιστολής Σβώλου. Στην πρόταση αυτή αντέδρασε έντονα ο Γεώργιος Πετρόπουλος –ο οποίος, σημειωτέον, ήταν από εκείνους που είχαν κρατηθεί όμηροι στα Δεκεμβριανά. «Εις το σημείον αυτό», διαβάζουμε στα πρακτικά, «εγειρόμενος ο κ. Πετρόπουλος μετ' αγανακτήσεως λέγει: “δεν πρέπει να ασχολούμεθα με Βουλγαρικά ρυπαρογραφήματα”»¹³.

Σε επόμενη συνεδρίαση της Σχολής, ο Μιχαήλ Δένδιας διευκρίνισε ότι οι καθηγητές που υπέγραψαν το ψήφισμα δεν γνώριζαν αν οι τέσσερις πράγματι συμμετείχαν στο κίνημα του Δεκεμβρίου ή έστω το επιδοκίμαζαν. Ο ίδιος αντιλαμβανόταν το ψήφισμα ως έκφραση αποδοκιμασίας του κινήματος του Δεκεμβρίου και ως διαμαρτυρία για την ομηρία καθηγητών. Καταλήγει λέγοντας ότι η Σχολή δεν είναι αρμόδια να επιληφθεί ούτε της ποινικής ούτε της πειθαρχικής δίωξης των καθηγητών της, αλλά, λόγω της σοβαρότητας των κατηγοριών που τους βαρύνουν, θα έπρεπε είτε οι ίδιοι να το ζητήσουν είτε η Πρυτανεία και η Σύγκλητος να τους εισάγουν σε πειθαρχική δίκη, ώστε να τους δοθεί η ευκαιρία να απολογηθούν¹⁴.

Ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, μέμφεται το Σβώλο κυρίως διότι, με την ανάληψη της προεδρίας της ΠΕΕΑ, προσέδωσε ηθικό κύρος και δημοκρατικό προπέτασμα στις οργανώσεις οι οποίες στη συνέχεια στασίασαν. Κατά την άποψή του, ο Σβώλος «έπρεπε όχι μόνον να προβή εις ρητήν αποδοκιμασίαν των εγκλημάτων και των διαπραξάντων αυτά, αλλά και να προσπαθήσει να αφαιρέση από τους στασιαστάς τας ηθικάς δυνάμεις και το ηθικόν κύρος, το οποίον τους προσέφερε δι' άλλους ασφαλώς σκοπούς, δια δημοσίας αποκηρύξεως. Αντί τούτου εσιώπησεν». Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Τσάτσος συνυπέγραψε το ψήφισμα, κάτι που έκανε, όπως λέει, με πόνο ψυχής, αφού συνδέεται με το Σβώλο με αισθήματα ειλικρινής εκτίμησης και φιλίας¹⁵.

Στη συζήτηση που επακολούθησε, αρκετοί διατύπωσαν τον προβληματισμό τους ως προς το αν πρέπει η Σχολή να λάβει πρόσθετα μέτρα κατά του Σβώλου. Σχεδόν με ανακούφιση, πολλοί επισήμαναν ότι τυπικά η Σχολή δεν έχει αρμοδιότητα για την κίνηση οποιασδήποτε διαδικασίας και,

¹² Επιστολή Χρ. Πράτσικα, ό.π. (υποσημ. 9), σ. 30-33.

¹³ ΙΑΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, Πρακτικά Συνεδριών, τόμος 14^{ος}, Συνεδρία της 22.3.1945, σ. 34.

¹⁴ ΙΑΕΚΠΑ, Νομική Σχολή, Πρακτικά Συνεδριών, τόμος 14^{ος}, Συνεδρία της 29.3.1945, σ. 38-39.

¹⁵ Ο.π., σ. 39-42.

επομένως, εναπόκειται στα όργανα του Πανεπιστημίου και της πολιτείας να λάβουν την όποια απόφαση.

Η στάση της Συγκλήτου

Σε αντίθεση με τη Νομική, το κλίμα στη Σύγκλητο είναι απροκάλυπτα εχθρικό. Για τους περισσότερους συγκλητικούς, ο Σβώλος είναι εκ των ηγετών ή, πάντως, των ηθικών αυτουργών των Δεκεμβριανών.

Στη συνεδρίαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1945 διαπιστώνεται ότι από τα τέλη Νοεμβρίου του προηγούμενου έτους είχε ακυρωθεί η προηγούμενη απόλυση των τεσσάρων. «Κατά συνέπεια ούτοι, όντες δημόσιοι υπάλληλοι κατά την έναρξιν του στασιαστικού κινήματος μηνός Δεκεμβρίου ιδίου έτους [1944], υπάγονται εις τας διατάξεις της σχετικής εγκυκλίου του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως, δι' ης οι μη εμφανισθέντες μέχρις της 15ης Ιανουαρίου 1945 παύουν μισθοδοτούμενοι εκ της υπηρεσίας των από 15.1.45 και εφεξής» και προτείνεται να τεθούν σε διαθεσιμότητα¹⁶.

Η Συμφωνία της Βάρκιζας είχε βέβαια αλλάξει τα δεδομένα. Αλλά για τη Σύγκλητο οι τέσσερις εξακολουθούν να είναι ανεπιθύμητοι. Ζητείται ευθέως από το Υπουργείο να λάβει μέτρα: «Η Πανεπιστημιακή Σύγκλητος κατά την συνεδρίαν αυτής της 27ης Φεβρουαρίου ε.έ., λαβούσα υπ' όψει την προ του στασιαστικού κινήματος δράσιν των καθηγητών Αλ. Σβώλου και Αγγ. Αγγελουπούλου, της Νομικής, Π. Κόκκαλη, της Ιατρικής, και Γ. Γεωργαλά, της Φυσικομαθηματικής, την ενεργόν συμμετοχήν αυτών εις το στασιαστικόν κίνημα, έτι δε την δυσφορίαν και τον αναβρασμόν, όστις παρατηρείται εις τους καθηγητικούς κύκλους δια την περίπτωσιν αναλήψεως των καθηκόντων αυτών, απεφάσισε να εισηγηθεί εις την Κυβέρνησιν την λήσιν των υπό της κειμένης νομοθεσίας ενδεικνυομένων μέτρων προς εξασφάλισιν της Πανεπιστημιακής τάξεως και ησυχίας»¹⁷.

Στην επόμενη συνεδρίαση της Συγκλήτου, ο Σπυρίδων Δοντάς, καθηγητής της Ιατρικής, θα εντείνει την αντιπαράθεση κατά των τεσσάρων. Μαζί του θα συνταχθεί Νικόλαος Μιχαηλίδης, Κοσμήτορας της Ιατρικής Σχολής, ο οποίος προειδοποιεί ότι, αν οι τέσσερις επανέλθουν μετά τη λήξη της διαθεσιμότητας, θα βρουν αντιμέτωπους καθηγητές και φοιτητές. Πιο επιφυλακτικός είναι ο Αντιπρύτανης Δ. Μπαλάνος, καθηγητής της Θεολογικής, ο οποίος έκανε λόγο, αναφερόμενος στο ψήφισμα του Ιανουαρίου, για «εξηναγκασμένας υπογραφάς», καθώς και ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Ερρίκος Σκάσσης, ο οποίος θα υποστηρίξει το Σβώλο για το εθνικό έργο του κατά την κατοχή, στην Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών¹⁸.

¹⁶ ΙΑΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου Πανεπιστημίου Αθηνών, τόμος 56, Πανεπιστημιακό Έτος 1944-45, Πρυτανεία Ιω. Πολίτου, 18^η Συνεδρία της 27.2.1945.

¹⁷ Υπ' αρ. πρωτ. 1186/1.3.1945 έγγραφο του Πρύτανη Ιω. Πολίτη προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, σε: ΙΑΕΚΠΑ, Διορισμοί καθηγητών (Προκηρύξεις, πληρώσεις εδρών και άλλες διαδικασίες) 1941-1948, Αρ. φακέλου 195.3, Ακ. Έτος 1944-45, υποφάκ. 1/1944-45.

¹⁸ ΙΑΕΚΠΑ, Πρακτικά Συγκλήτου Πανεπιστημίου Αθηνών, τόμος 56, Πανεπιστημιακό Έτος 1944-45, Πρυτανεία Ιω. Πολίτου, 19^η Συνεδρία της 6.3.1945.

Οι απόψεις Δοντά φαίνεται όμως πως επικρατούν. Λέει για τους «καθηγητάς του βουνού» σε μια χαρακτηριστική αποστροφή του λόγου του: «Όλοι οι καθηγηταί τους οποίους συνάντησα αυτάς τας ημέρας ευρίσκονται εις δικαίαν εξέγερσιν εκ της ειδήσεως ότι οι αναμειχθέντες εις το κίνημα καθηγηταί, αίτινες απεδείχθησαν αρχηγοί και ηθικοί αυτουργοί των διαπραχθεισών αντεθνικών και εγκληματικών πράξεων, τίθενται εις απλήν διαθεσιμότητα. Η πειθαρχική αύτη ποινή είναι απλή θωπεία, χρησιμεύουσα ως ασπίς προφυλακτική από βαρυτέρας ποινάς. ... Τινές δ' εξ αυτών είχαν την τόλμην, μετά την αμνηστείαν να εμφανισθούν και εις το Πανεπιστήμιον και ν' αναλάβουν υπηρεσία. Αλλοίμονον όμως εάν το Εθνικόν της Ελλάδος Πανεπιστήμιον, το οποίον από της ιδρύσεώς του επί ένα ήδη αιώνα ήτο ίδρυμα μάλλον εθνικόν παρά εκπαιδευτικόν, ... ανεχθή τώρα να έχη καθηγητάς ανθρώπους συνειδητώς δράσαντες αντεθνικώς και παραβάτας του κοινού ποινικού δικαίου...»¹⁹.

Η οριστική απόλυση

Τέλη Μαρτίου εκδίδεται η Συντακτική Πράξη 25/1945²⁰. Σύμφωνα μ' αυτή, δημόσιοι υπάλληλοι που «συμμετέσχον ή συνήργησαν εις την εκδήλωσιν της στάσεως της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944» τίθενται εις διαθεσιμότητα και για την τύχη της θέσης τους θα αποφασίσει η κυβέρνηση που θα προκύψει από τις επόμενες εκλογές, μετά από κρίση ειδικής τριμελούς επιτροπής.

Κατ' εφαρμογή της Σ.Π. 25/1945 συγκροτείται το Μάιο, με απόφαση του Υπουργού Παιδείας Δ. Μπαλάνου, επιτροπή αποτελούμενη από τον αρεοπαγίτη Ιωάννη Σακκέτα ως Πρόεδρο και τους καθηγητές Ιωάννη Γεωργιάδη και Νικόλαο Εξαρχόπουλο, προκειμένου να «κρίνη τους συμμετασχόντες ή συνεργήσαντας εις την εκδήλωσιν του κινήματος της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 καθηγητάς»²¹.

Οι τέσσερις παραμένουν έτσι επί μακρόν σε διαθεσιμότητα. Η οριστική κρίση για τη διατήρηση ή μη της θέσης της δεν θα ληφθεί όμως παρά πολύ αργότερα, το Σεπτέμβριο του 1946, κατ' εφαρμογή του Θ' Ψηφίσματος «περί εξυγιάνσεως των δημοσίων υπηρεσιών»²². Σύμφωνα με το ψήφισμα, «δικαστικοί λειτουργοί, καθηγηταί Πανεπιστημίου, λοιποί εκπαιδευτικοί, δημόσιοι υπάλληλοι..., αναστελλομένης της ισχύος των σχετικών περί ισοβιότητος και μονιμότητος των δημοσίων υπαλλήλων διατάξεων του ισχύοντος Συντάγματος, απολύονται κατά τους ορισμούς του παρόντος» (άρθρο 1). Μεταξύ των λόγων απόλυσης προβλέπεται και η «οιαδήποτε συμμετοχή ή συνέργεια εις την εκδήλωσιν της από 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 μέχρι 12^{ης}

¹⁹ Ο.π.

²⁰ Συντακτική Πράξις 25/21.3.1945 «Περί εκκαθαρίσεως των κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος [κλπ.] εις το στασιαστικόν κίνημα της 3ης Δεκεμβρίου 1944» (ΦΕΚ Α' 67/22.3.1945)

²¹ Απόφαση 2393/1.5.1945 του Υπουργού Παιδείας, σε: ΙΑΕΚΠΑ, Διορισμοί καθηγητών (Προκηρύξεις, πληρώσεις εδρών και άλλες διαδικασίες) 1941-1948, ό.π. (υποσημ. 17).

²² Θ' Ψήφισμα «περί εξυγιάνσεως των δημοσίων υπηρεσιών» (ΦΕΚ Α' 251/28.8.1946).

Φεβρουαρίου 1945 στάσεως και οιαδήποτε έκτοτε και εφεξής μέχρις λήξεως της ισχύος του παρόντος δράσις –ή και συμμετοχή εις τοιαύτην– κατά της εν τω Κράτει εννόμου τάξεως ή υπέρ των συµμετασχόντων εις την ως άνω στάσιν ή και υπέρ των αντικρατικών και αντεθνικών επιδιώξεων και σκοπών τούτων» (άρθρο 2). Σηµειωτέον ότι οι απολυόµενοι στερούνται δια βίου το δικαίωµα να καταλάβουν έµµισθη δηµόσια, δηµοτική ή κοινοτική θέση, τακτική ή έκτακτη, ούτε µπορούν να διορισθούν δικηγόροι, συµβολαιογράφοι ή υποθηκοφύλακες (άρθρο 8 παρ 3). Επίσης, οι αποφάσεις που εκδίδονται βάσει του ψηφίσµατος δεν προσβάλλονται σε οποιοδήποτε τακτικό πολιτικό ή διοικητικό δικαστήριο, ενώ οι απολυόµενοι υπάλληλοι δεν έχουν δικαίωµα προσφυγής στο Συµβούλιο της Επικρατείας (άρθρο 11).

Το διάταγµα τη απόλυσης των Αλ. Σβώλου και του Άγγ. Αγγελόπουλου από το Πανεπιστήµιο Αθηνών θα εκδοθεί τον Οκτώβριο. Μετά την οριστική απομάκρυνσή τους από το Πανεπιστήµιο, η µόνη εγγραφή που βρίσκουµε στα πρακτικά της Νοµικής Σχολής είναι µια ψυχρή ανακοίνωση της Πρυτανείας: «Ανακοινούται ότι δια Β.Δ. της 11.10.1946 απελύθη της υπηρεσίας ο τακτικός καθηγητής Αλ. Σβώλος συµφώνως προς το Ψήφισµα Θ' “περί εξυγιάνσεως των δηµοσίων υπηρεσιών”»²³. Ακολουθεί όµοια ανακοίνωση για την απόλυση του καθηγητή Άγγ. Αγγελόπουλου.

²³ Ιστορικό Αρχείο ΕΚΠΑ, Νοµική Σχολή, Πρακτικά Συνεδριών, τόµος 14^{ος}, Συνεδρία της 4.11.1946, σ. 204.